

Tomasz Bednarek

„Nie wolno świata zostawiać takim, jaki jest”
Janusz Korczak

TROCHĘ INNY PUNKT WIDZENIA

A little different point of view

Sprawca na miejscu przestępstwa pozostawia zawsze po sobie jakiś ślad. Musi przecież gdzieś się przemieszczać, być w coś ubrany, spocić się, dotykać różnych przedmiotów, np.: usiąść na krześle czy rozprześć się wygodnie w fotelu, a ostatecznie zostawić swój zapach. Wystarczy zaledwie ślad taki prawidłowo pozyskać. Tylko jego odrobina pozwala odkryć, kto popełnił przestępstwo. Tylko tyle i aż tyle...

Warto już na samym początku wspomnieć, że osmologia, o niej bowiem będzie dalej mowa, od początku wdrożenia do polskiego procesu karnego wzbudzała duże emocje. Zwolennicy tego typu badań dostrzegają w nich wartościowy materiał dowodowy, przeciwnicy wskazują zaś na wiele niebezpieczeństw związanych z wykorzystaniem dowodu, który opiera się na badaniu całkowicie niewidocznych z jednej strony śladów, a z drugiej wykorzystaniu wysoce niekonwencjonalnego „narzędzia”, jakim jest specjalnie wyszkolony pies. I chyba właśnie to „narzędzie” budzi największe emocje...

Wprowadzenie

Niebezpieczeństwa związane z przestępczością skłaniają do systematycznego poszukiwania, a następnie doskonalenia różnych metod ustalenia sprawców przestępstw. Współcześnie policja w wielu krajach wykorzystuje specjalnie wytresowane psy celem identyfikacji tychże sprawców¹. Warto pamiętać, że dział techniki kryminalistycznej, którego przedmiotem jest identyfikacja człowieka na podstawie zapachu, nazywany jest osmologią².

¹ Dużo szerzej na ten temat: T. Bednarek, *Dowód osmologiczny. Aspekty kryminalistyczne i procesowe*, Wydawnictwo CLK KGP, Warszawa 2008.

² *Metodyka badawcza systemu zarządzania jakością: Metodyka badań osmologicznych* – opracowana przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji – Nr BJ-W4-Mb1, wydanie I, data wydania – 14.08.2013 r. – niepublikowana. Zob. również: *Wytyczne – Badania osmologiczne* – Nr BJ-W4-W-1, wydanie I, data wydania – 14.08.2013 r. – niepublikowane.

Dyscyplina, o której mowa, mimo swej burzliwej historii, jest w dalszym ciągu jedną z najmłodszych dziedzin kryminalistyki³. Wykorzystuje ona specjalnie wytresowane psy do identyfikacji osób na podstawie śladów zapachowych pozostawianych na różnych podłożach i przedmiotach. Wcześniejsze usytuowanie tej problematyki w szkołach policyjnych i wydziałach kryminalnych, ze względu na brak profesjonalnego zaplecza naukowo-badawczego, spychało ją automatycznie na pogranicze nauk sądowych. Nie miała przez to szans na szeroką weryfikację proponowanych rozwiązań przez poważne ośrodki naukowe. Wynikająca z powyższego hermetyczność problematyki wykluczała również podjęcie naukowej dyskusji nad jej założeniami. A nie trzeba obecnie nikogo przekonywać, że tylko szeroka, a zarazem merytoryczna dyskusja na temat tej metody z pewnością wychodzi jej na dobre. Z jednej strony rzuca szersze światło na jej ewentualne niedoskonałości, a z drugiej pozwala na skuteczne wyjaśnianie formułowanych wątpliwości. Wprowadzenie tej metody do kryminalistyki usunęło większość wcześniej napotykaných barier⁴.

Polską osmologię⁵ charakteryzuje własna i całkowicie niepowtarzalna historia. Dużo rzadziej używa się takich terminów jak: „odorologia” i „olfaktronika”, które uznawane są za dużo mniej trafne zarówno na gruncie języka polskiego, jak i teorii oraz praktyki kryminalistycznej⁶.

Warto tylko przypomnieć, że faktyczną cezurą dla osmologii, mimo że dużo wcześniej, chociażby w latach 60. ubiegłego stulecia, podejmowano próby identyfikacji zapachów przy użyciu psów⁷, było wprowadzenie w 1992 r. do policyjne-

³ T. Bednarek, M. Całkiewicz, *Osmologia (badanie śladów zapachowych) – problematyka procesowa i kryminalistyczna*, w: L. Gardocki, J. Godyń, M. Hudzik, L. Paprzycki (red.), *Interpretacja prawa międzynarodowego i unijnego w sprawach karnych. Konferencja Sędziów Izby Karnej i Izby Wojskowej Sądu Najwyższego, Jachranka 2006*, Wydawnictwo Sądu Najwyższego, Warszawa 2006, s. 97, także: T. Bednarek, *Wybrane aspekty badań osmologicznych i ich znaczenie w procesie karnym*, w: M. Zelek (red.), *Międzyuniwersytecki Obóz Naukowy „IN IUSTITIAM REM”*. Taktyka i technika kryminalistyczna – wczoraj, dziś, jutro, Poznań–Rzeszów 2009, s. 77.

⁴ Decyzja nr 9/96 Dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego z dnia 11 czerwca 1996 r. zmieniająca Decyzję nr 4/94 w sprawie trybu i zasad nadawania i pozabawiania uprawnień do samodzielnego wydawania opinii w CLK KGP i laboratoriach kryminalistycznych k.w.p., „Biuletyn Informacyjny” CLK KGP nr 101, Warszawa 1996, s. 5.

⁵ Polska jest chyba w dalszym ciągu jednym z nielicznych krajów europejskich stosujących tę nazwę na określenie dyscypliny, która jest także przedmiotem całkowicie odrębnego opracowania – por. T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, op. cit., s. 12.

⁶ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 540.

⁷ T. Antoniszczak, *Rozpoznawanie osób podejrzanych przy użyciu psów tropiących*, „Służba MO” 1962, nr 1/28, s. 112, także: J. Kuczys, R. Milewski, *Wykorzystanie psa służbowego w oględzinach śledczych*, „Problemy Kryminalistyki” 1973, nr 103–104, s. 341; J. Głogowski, J. Kuczys, *Użycie psów tropiących do identyfikacji śladów zapachowych człowieka*, „Problemy Kryminalistyki” 1975, nr 113, s. 61; A. Beuth, *Przechowywanie zapachów*, „Problemy Kryminalistyki” 1978, nr 133–134, s. 380; M. Goc,

go stosowania *Wytycznych dotyczących zabezpieczania, przechowywania i rozpoznawania śladów zapachowych ludzi metodą „K”*⁸. Była to pierwsza w polskiej kryminalistyce próba uregulowania algorytmów działań związanych z tego typu badaniami. Wcześniej pisano nawet o „swoistym analfabetyzmie kynologicznym”, zwracając uwagę, że występował on nawet u przewodników psów służbowych⁹. Życzyć sobie tylko wypada, aby historia nie zatoczyła w tym zakresie tragicznego koła. Analizując zaś wiele współczesnych doniesień, trudno nie sądzić, czy obawy te dziś właśnie nie ulegają ziszczeniu. Metoda, o której mowa, stosowana jest przez polską Policję (i dziś w zasadzie tylko Policję) od ponad dwudziestu lat. Warto wiedzieć, że wymagała w krótkim czasie podjęcia i realizacji szeregu przedsięwzięć, które powinny dziś funkcjonować w postaci pełnego i wzajemnie uzupełniającego się systemu. Kształtowanie tego systemu wymagało nie tylko równoległego wypracowania szczegółowych procedur badawczych, ale również realizacji i wdrażania prac badawczo-rozwojowych, jak i kształcenia kandydatów na biegłych oraz weryfikacji uzyskiwanych wyników badań itp. Nie mniej intensywnie rozwijany był proces przygotowania „narzędzi badawczych” (psów) i kształcenia przewodników psów (techników osmologii). Istotnym modyfikacjom uległa metodyka doboru, tresury i kontroli sprawności użytkowej psów wykorzystywanych w badaniach osmologicznych. Doniosłą rolę w tym zakresie odegrało w latach 1995–1996 szkolenie instruktorów tresury psów na Węgrzech. Kompilacja doświadczeń wyniesionych ze szkolenia węgierskiego i wynikających z pracy laboratoriów krajowych pozwoliła na opracowanie unikatowej metodyki przygotowania psów do badań osmologicznych¹⁰.

Celem niniejszego studium będzie próba spojrzenia niejako z boku na współczesne regulacje normatywne odnoszące się do problematyki będącej przedmiotem opracowania oraz próba skonfrontowania wypracowanych kiedyś planów jej rozwoju ze współczesną rzeczywistością. Analiza zostanie głównie oparta na dokumentach przygotowanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, regulujących procesy zabezpieczania materiału dowodowego, pobierania materiału porównawczego, na procesie badawczym kończąc. Opracowanie unikać

J. Moszczyński (red.), *Ślady osmologiczne w pozycji literaturowej Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Difin, Warszawa 2007, s. 187; E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, op. cit., s. 540; T. Bednarek, *Osmologia*, w: G. Kędzierska, W. Kędzierski (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2011, s. 127.

⁸ Zarządzenie Nr 19/92 Komendanta Głównego Policji z dnia 12.10.1992 r. w sprawie psów służbowych Policji – niepublikowane.

⁹ I. Płodczyk, J. Walicki, *Wykorzystanie psa służbowego w Policji*, „Problemy Kryminalistyki” 1992, nr 195–196, s. 31.

¹⁰ Więcej na ten temat znaleźć można w opracowaniu: T. Bednarek, *Historia polskiej osmologii*, „Problemy Kryminalistyki” 2011, nr 272, s. 71.

będzie „wysublimowanego” języka normy jakościowej¹¹, który generalnie prowadzić może do nieczytelności dokumentacji, budując wręcz jej pseudonaukowość. A warto tylko dodać, że problematyka zarządzania jakością badań nie jest autorowi niniejszego opracowania zupełnie obca¹².

Zabezpieczanie śladów zapachowych

Ślady zapachowe pozostawiane na miejscach przestępstw przez ich sprawców jeszcze do niedawna wykorzystywane były wyłącznie do czynności o charakterze wykrywczym. Wynikało to wprost z taktyki użycia psów w służbie, pozostającej w ścisłym związku z krótką trwałością tego typu śladów. Krótkotrwałość śladów powodowała, że do celów wykrywczych nadawały się praktycznie „ślady świeże”¹³ i w związku z tym użycie psa ograniczone było wyłącznie do etapu badania miejsca zdarzenia lub bezpośredniego pościgu za sprawcą. Każda zwłoka w wykorzystaniu psa prowadziła do nieodwracalnych zmian w jakości śladu i tym samym wydłużała drogę do ustalenia sprawcy przestępstwa. Wieloletnie obserwacje pracy psów wykorzystywanych do tropienia śladów ludzi, przeszukania terenu, pomieszczeń lub wyszukania zapachów potwierdzały wiarygodność rezultatów uzyskiwanych przez ten „żywy detektor” zapachów, jego ogromne możliwości rozdzielcze i zdolności do zapamiętywania określonych kompleksów zapachowych. Biorąc powyższe pod uwagę, ciągle poszukiwano sposobów, które pozwoliłyby na zabezpieczenie śladów w taki sposób, aby można byłoby je przechowywać przez dłuższy czas. Po okresie doświadczeń opracowano i wdrożono do praktyki metody zabezpieczania oraz ochrony stabilnych i unikatowych składników znajdujących się w zapachu ludzkim. Stworzyło to jakościowo nowy wymiar dla toczących się postępowań karnych. Stosowane metody zabezpieczania śladów zapachowych ludzi dają możliwość ich przechowywania oraz porówny-

¹¹ Norma ISO 17025 – polskie wydanie PN-EN ISO/IEC 17025:2005/Ap1:2007 – „Ogólne wymagania dotyczące kompetencji laboratoriów badawczych i wzorcujących” skierowana jest do tych laboratoriów, które chcą potwierdzić swoje kompetencje w zakresie realizowanych przez nie badań. Laboratoria te muszą wdrożyć system zarządzania zgodny z normą ISO 17025 oraz otrzymać certyfikat akredytacji wydane przez Polskie Centrum Akredytacji. W normie tej określone są zarówno wymagania odnośnie do prawidłowego opracowania oraz wdrożenia systemu, a także warunki, które powinny zostać spełnione, aby uznane zostały kompetencje laboratorium w zakresie wykonywania przez nie badań.

¹² T. Bednarek, *Akredytować, czy też nie? Oto jest pytanie*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2010, t. XIV, s. 11; T. Bednarek, H. Miąskiewicz, *Badania biegłości i porównania międzylaboratoryjne w systemie akredytacji laboratorium kryminalistycznego*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 269, s. 22; T. Bednarek, *Akredytacja laboratoriów wydających opinie kryminalistyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 1, s. 137; tegoż, *Unijne uregulowania w zakresie akredytacji laboratoriów sądowych*, „Palestra” 2012, nr 5–6, s. 73.

¹³ Do kilku, a nawet kilkunastu godzin od chwili jego naniesienia.

wania. Pozwoliło to na uzyskiwanie i wykorzystanie informacji o sprawcach przestępstw praktycznie na każdym etapie toczącego się procesu karnego¹⁴.

Przekształcenie śladu zapachowego, pozostawionego na miejscu zdarzenia, w materiał dowodowy następuje poprzez jego zabezpieczenie¹⁵, podczas realizacji oględzin miejsca, osoby lub rzeczy. Zabezpieczanie śladów zapachowych jest jedną z najistotniejszych czynności (jeżeli nie najistotniejszą), mającą zasadniczy wpływ na końcowy wynik badań. Ze względu na fakt, iż materiał dowodowy jest materiałem niepowtarzalnym, prawidłowe wykonanie tej czynności nabiera szczególnego znaczenia dla postępowania karnego. Obecnie sposób zabezpieczania materiału dowodowego do badań osmologicznych określa *Instrukcja zabezpieczania próbek zapachów z miejsc, podłoży oraz przedmiotów*¹⁶. Warto dodać, że policyjne laboratoria dysponują wykwalifikowaną kadrą, która jest przygotowana do przeszkolenia innych policjantów w tym zakresie. W sytuacjach wyjątkowych natomiast laboratoria mogą kierować własnych specjalistów bezpośrednio na miejsca oględzin, celem zabezpieczenia tychże śladów.

W celu właściwego zabezpieczenia śladów niezbędne jest posiadanie następującego wyposażenia, w tym:

- wyjałowionej pęsety metalowej lub szczypiec metalowych ze stali nierdzewnej o długości co najmniej 30 cm;
- nowej folii aluminiowej (spożywczej) – wcześniej nieużywanej,
- wyjałowionych słoików szklanych z zakrętką typu Twist o pojemności ok. 1 l¹⁷ – warto w tym miejscu wskazać, że dotychczas tylko szkło lub metal zabezpieczają przed powolnym „prześlakaniem” zapachu¹⁸,
- fabrycznie nowych tamponów zapachowych TZMO¹⁹ o wymiarach 12 × 30 cm,
- rękawiczek jednorazowych z lateksu,
- spryskiwacza z wodą destylowaną.

Wymienione elementy wyposażenia mogą być użyte tylko raz do zabezpieczenia materiału z jednego obiektu. Do zabezpieczania materiału z innego obiektu należy przygotować nowy komplet wyposażenia.

¹⁴ A. Winberg, *Kryminalistyczna odorologia*, „Problemy Kryminalistyki” 1972, nr 2(6), s. 33, także: S. Bielkin, *Problem metod odorologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 1978, nr 133–134, s. 365.

¹⁵ Ślad zapachowy jest chyba jedynym niewidocznym śladem kryminalistycznym, który podlega od razu zabezpieczeniu. Nieznane są do tej pory metody, które pozwoliłyby ślad taki ujawnić.

¹⁶ Instrukcja zabezpieczania próbek zapachów z miejsc, podłoży oraz przedmiotów, Nr BJ-W4/Mb-1/In-1, wydanie I, data wydania – 14.08.2013 r. – niepublikowane.

¹⁷ Najczęściej w sprzedaży dostępne są te o pojemności 0,9 l.

¹⁸ G. Rusek, *Zapach w ocenie chemika*, „Problemy Kryminalistyki” 1999, nr 223, s. 13.

¹⁹ TZMO – tzw. tampony zapachowe – produkowane przez Toruńskie Zakłady Materiałów Opatrunkowych. Testy pochłaniaczy przeprowadzono już w 1997 r. – por. M. Gawkowski, J. Godlewski, K. Misiewicz, M. Rogowski, *Wyniki przeprowadzonych testów pochłaniaczy śladów zapachowych*, „Biuletyn Informacyjny” 1997, s. 106.

Miejsce, przedmiot lub podłoże, z którego zabezpiecza się ślady dowodowe, nakrywa się tamponami zapachowymi, a następnie folią aluminiową. Oczywiście jest, że ślady zapachowe z odzieży zabezpiecza się z tej jej części, która miała bezpośredni kontakt z ciałem człowieka. Drobne przedmioty natomiast umieszcza się wraz z tamponami w słoiku i szczelnie zamyka. Dopuszcza się używanie zraszacza z wodą destylowaną w celu zwiększenia procesu parowania zapachu. Zabezpieczanie dokonywane jest poprzez kontakt tamponów z przedmiotem lub miejscem w czasie nie krótszym niż 30 minut. Po upływie tego czasu zdejmuje się folię, a tampony przy użyciu pęsety przenosi do słoika i szczelnie zamyka. W przypadku zabezpieczania śladów z drobnych przedmiotów po upływie ustalonego czasu przedmioty wyjmuje się ze słoika, a następnie szczelnie się go zakręca. Szczegółowy tryb postępowania ze śladami krwawymi, jak również powielaniem śladów, reguluje przywołana wcześniej instrukcja²⁰.

Istotnym *novum* jest opis postępowania ze śladami krwawymi – ślady takie zabezpiecza się jako wysuszone zeszkrobiny lub w całości małe przedmioty z wysuszonymi śladami krwawymi umieszcza się w słoikach. Przy czym warto podkreślić, że we wcześniejszym okresie (przy tworzeniu poprzednich wersji metodyk) zrezygnowano jednoznacznie z przywoływanego dziś zapisu ze względu na niewielką ilość materiałów tego typu, co jednak nie eliminowało konieczności posiadania wiedzy na ten temat. Przy omawianiu problematyki zabezpieczania śladów warto wspomnieć jeszcze o przenoszeniu zapachu, którego dokonywać można przy wykorzystaniu metod laboratoryjnych. Przeniesienia dokonuje się w sposób kontaktowy lub bezkontaktowy w ciągu co najmniej 30 minut. Nie można zapominać również o tym, że przy zabezpieczeniu technicznym i procesowym śladów zapachowych obowiązują takie same zasady jak przy zabezpieczaniu innych śladów kryminalistycznych.

Bardzo krótko podsumowując tę część rozważań, należy podkreślić, iż nie wnosi ona nic szczególnie istotnego i nowego do analizowanej problematyki.

Pobieranie materiałów porównawczych

Generalnie w celu przeprowadzenia badań osmologicznych oprócz materiałów dowodowych niezbędny jest również materiał porównawczy. Jest on elementem zawsze wtórnym w odniesieniu do materiału dowodowego. Sposób pobierania tegoż materiału określa dokument zatytułowany: *Instrukcja pobierania próbek zapachów od osób*²¹. Do pozyskania materiału porównawczego niezbędne jest posiadanie: wyjąłowanej pęsety metalowej lub szczypec ze stali nierdzewnej o długości co najmniej 30 cm, fabrycznie nowej folii aluminiowej – spożywczej, wyjąłowanych słoików szklanych wraz z zakrętkami typu Twist o pojemności ok. 1 l, fabrycznie nowych tamponów zapachowych i lateksowych rękawiczek jednorazowych. Powyższe elementy wyposażenia mogą być wykorzystane do

²⁰ Instrukcja zabezpieczania próbek zapachów..., op. cit.

²¹ Instrukcja pobierania próbek zapachów od osób – Nr BJ-W4/Mb-1/In-2, wydanie I, data wydania 14.08.2013 r., niepublikowane.

pobrania materiału wyłącznie od jednej osoby. Ze względu na ewentualne zagrożenie zanieczyszczeniem przed przystąpieniem do pobrania materiału porównawczego od kolejnych osób należy bezwzględnie przestrzegać zasady wymiany rękawiczek jednorazowych na nowe oraz wyjałowienia szczypiec.

Pobieranie materiału porównawczego powinno odbywać się w pomieszczeniu wolnym od silnych, obcych źródeł zapachów. Jak podaje analizowany dokument, inne parametry środowiskowe nie mają istotnego wpływu na proces pobierania materiału. Nie może go natomiast pobierać osoba, która bezpośrednio uczestniczyła w zabezpieczeniu materiału dowodowego. Jest to sprawa bardzo istotna z punktu widzenia wpływu na końcowy wynik badania. Wykonanie bowiem tej czynności przez osobę, która zabezpieczała wcześniej materiał dowodowy lub w inny sposób bezpośrednio uczestniczyła w zabezpieczeniu tegoż materiału, skutkować może uzyskaniem w ramach badań błędnych wyników – np. w kontekście zgodności zapachowej. We wskazanej sytuacji, tj. zabezpieczenia materiału dowodowego oraz pobrania porównawczego przez tę samą osobę i ustalenia zgodności, nie można wykluczyć możliwości, iż została ona ustalona przez psy jedynie na podstawie wspólnego dla obu materiałów zapachu osoby wykonującej przedmiotowe czynności. W przeszłości realia praktyki odbiegały od wypracowanych reguł postępowania (mam nadzieję, że dziś tak nie jest i nie zdarzają się podobne przypadki). Wpływ zapachu osoby zabezpieczającej na końcowe wyniki badań wykluczyć można jedynie w sytuacji uzyskania braku zgodności zapachowej. Natomiast w kontekście jej ustalenia wątpliwości tej w żaden sposób wykluczyć się nie daje. Nie wiadomo bowiem, czy zgodność ta nie jest wynikiem istnienia wspólnego dla obu materiałów łącznika²², którym może być wyłącznie zapach osoby, która zabezpieczała i pobierała oba materiały.

Materiał porównawczy pobiera się z uprzednio umytych w letniej wodzie (bez użycia detergentów) i osuszonych dłoni. W warunkach silnego zabrudzenia dłoni osoby dopuszcza się ich umycie z wykorzystaniem detergentów. Fakt ten jednak należy bezwzględnie opisać w metryczce pobranego materiału. Przestrzeganie warunku, iż materiał porównawczy powinien zostać pobrany z dłoni, ma znaczenie dla przeprowadzenia badań w kontekście konstrukcji ciągu zapachowego. Przy czym pobieranie materiału porównawczego z dłoni traktować należy jako zasadę. Warto w tym miejscu tylko wspomnieć, iż materiał uzupełniający – czyli ten dodatkowo dobierany do ciągu selekcyjnego od osób niezwiązanych ze sprawą – również pobierany jest z dłoni. Nie tak dawno jeszcze materiał porównawczy pobierany był z najprzeróżniejszych okolic ciała, np.: z głowy, okolicy karku, pach, pachwin, stóp itp. (sic!).

Osobie, od której pobiera się materiał porównawczy, podaje się tampony zapachowe bezpośrednio z opakowania. Po podaniu tamponów należy zadbać o to, aby były one przekładane z dłoni do dłoni przez cały czas trwania czynności. Czas pobierania materiału wynosi 15 minut i jest to doświadczalnie wyznaczony

²² Znany w literaturze przedmiotu pod nazwą „fałszywego łącznika zapachowego”. Zob. T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, op. cit., s. 80.

okres, niezbędny do przeniesienia na pochłaniacze wystarczającej ilości molekuł zapachowych. Wcześniejsze uregulowania²³ wyznaczały czas niezbędny do pobrania zapachu na 10 minut. Praktyka w zakresie pobierania tegoż materiału była jednak bardzo różna i niestety często bagatelizowała ten wymóg. Efektem tego było to, że do badań dostarczano materiały pobrane od osób w ciągu 20, 30, 45, a nawet 60 minut. Całkowity brak jednolitości działania w tym zakresie prowadzi mógł do zaburzeń w prawidłowym toku badań.

Wracając na grunt procedury – po upływie 15 minut osoba umieszcza tampony w słoiku, który jest następnie szczelnie zamykany. Przy pobieraniu materiału porównawczego warto pamiętać o praktycznej zasadzie, że na jeden zabezpieczony słoik z materiałem dowodowym pobiera się minimum dwa tampony materiału porównawczego.

Czasem (i to z bardzo różnych przyczyn) zdarza się, że nie ma możliwości pobrania materiału porównawczego bezpośrednio od osoby. Wówczas może on zostać pozyskany z przedmiotu (np. rzeczy osobistego użytku), co do którego istnieje pełne przekonanie, że osoba miała z nim długotrwały i bezpośredni kontakt. W sytuacji takiej od strony czynnościowej postępuje się zgodnie z *Instrukcją zabezpieczania próbek zapachów z miejsc, podłoży oraz przedmiotów*²⁴. Warunek ten odnosi się do sytuacji szczególnej – np. kalectwa. Coraz częściej zdarza się również, że podejrzanego nie ma na terytorium kraju albo co gorsza, odmawia on, wbrew ustawowemu obowiązkowi, poddania się procedurze pobrania materiału porównawczego. Trudno sobie natomiast wyobrazić skuteczne pobranie materiału od osoby, która odmawia poddania się takiej procedurze, a przede wszystkim tego dokonać. W tym kontekście warto również zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt zagadnienia (za J. Wójcikiewiczem): „wobec braku podstawy prawnej do użycia przymusu bezpośredniego dla wyegzekwowania dowodowych obowiązków oskarżonego, taka procedura realizowana pod przymusem byłaby sprzeczna z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka”²⁵.

Krótko natomiast podsumowując i tę część, należy jasno zaznaczyć, że nie wnosi ona nic szczególnie istotnego i nowego do analizowanej problematyki. Czyżby miało to dowodzić stagnacji dyscypliny?

Czynności badawcze

Podstawowym celem procesu identyfikacji osmologicznej jest ustalenie, czy istnieje zgodność zapachowa pomiędzy materiałem dowodowym a porównaw-

²³ „Wytyczne dotyczące zabezpieczania, przechowywania i rozpoznawania śladów zapachowych ludzi metodą „K”, załącznik do Zarządzenia nr 19/92 Komendanta Głównego Policji z dnia 12.10.1992 r. w sprawie psów służbowych Policji, niepublikowane.

²⁴ Instrukcja pobierania próbek..., op. cit.

²⁵ J. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy w procesie sądowym*, „Biblioteka Prawa Dowodowego”, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 2000, s. 38.

czym, które zawierają zapach człowieka²⁶. Współczesne badania realizowane są zgodnie z *Metodyką badań osmologicznych*²⁷, zatwierdzoną przez Dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji. Podstawowym założeniem metody jest uznanie, że ludzki zapach jest indywidualny, niezmienny i nieusuwalny²⁸.

Materiałem do badań są odpowiednio zabezpieczone ślady dowodowe oraz materiał porównawczy, które mają postać zabezpieczonych tamponów zapachowych i znajdują się w szczelnie zamkniętych pojemnikach (słoikach) szklanych. Materiał ten dostarczany jest do pracowni realizującej badania przez zlecającego. Ponosi on jednocześnie pełną odpowiedzialność za właściwe przygotowanie materiału. W sytuacjach jednostkowych laboratorium jest w stanie dokonać zabezpieczenia materiałów zapachowych z dostarczonych do badań przedmiotów. W tej skądinąd szczególnej sytuacji dopełnienie wymogów formalnych i prawnych nadal spoczywa na zlecającym badania.

Badanie osmologiczne, podobnie jak każda inna metoda badawcza, ma swoje ograniczenia, a mianowicie:

- a) porównywanych w trakcie badań obiektów nie może pobierać jedna i ta sama osoba (efekt fałszywego łącznika zapachowego),
- b) do badań kwalifikuje się wyłącznie materiały po upływie co najmniej 24 godzin od chwili ich zabezpieczenia²⁹,
- c) ilość zapachu zawarta w materiałach badawczych musi przekraczać próg węchowy psów wykorzystanych w badaniach³⁰.

Techniczne wykonawstwo badań realizowane jest w specjalnie do tego celu przystosowanych pomieszczeniach. Wymogi dotyczące pomieszczeń pracowni badawczej określone zostały przez CLKP³¹. Odnoszą się one wprost do wszyst-

²⁶ W policyjnej służbie kryminalnej – zgodnie z zarządzeniem nr 296 Komendanta Głównego Policji z 20 marca 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań z użyciem psów służbowych, szczegółowych zasad ich szkolenia oraz norm wyżywienia – wykorzystywane są psy do badań osmologicznych. Zob. strona internetowa Komendy Głównej Policji – <http://bip.kgp.policja.gov.pl/download.php?s=18&id=8985>, stan na dzień 10.04.2014 r.

²⁷ *Metodyka badań osmologicznych...*, op. cit.

²⁸ G.A.A. Schoon, *The performance of dogs in identifying humans by scent*, University of Leiden 1997, s. 43; M. Gawkowski, *Identyfikacja osoby na podstawie śladu zapachowego*, Wydawnictwo CSP, Legionowo 2000, s. 30; T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, op. cit., s. 40; L. Pinc, L. Bartoš, A. Reslova, R. Kotrba, *Dogs discriminate identical twins*, PLoS one, 6(6), 2011, e20704.

²⁹ Jest to doświadczalnie wyznaczony czas, niezbędny do przesylenia pochłaniaczy zapachem oraz jego stabilizacji.

³⁰ Próg węchowy – minimalna ilość molekuł zapachowych, która jest wystarczająca do wywołania widocznej reakcji u psa.

³¹ Wytyczne Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji – Standardy wyposażenia pracowni osmologicznej w laboratoriach kryminalistycznych kwp/KSP z dnia 14.08.2013 r., Nr BJ-W4-St-1, wydanie I, niepublikowane.

kich wewnątrz pracowni, jak również pomieszczeń dla psów specjalnych³². Aby uniknąć nadmiernego znużenia czytelników, szerzej zostanie opisane jedno z szeregu pomieszczeń pracowni – tzw. rozpoznawalnia. Warto tylko wskazać, że wśród pomieszczeń pracowni wyodrębnić możemy: rozpoznawalnię, poczekalnię dla przewodnika z psem oraz pomieszczenie obserwacyjne. Dodatkowo pracownia powinna posiadać: pomieszczenie do przygotowywania próbek poddawanych badaniom, pomieszczenie do przechowywania próbek badawczych w czasie realizacji badań, zmywalnię, pomieszczenia magazynowe oraz te przeznaczone do pracy biurowej, jak również dwie szatnie: „czystą” i „brudną”.

I tak, współczesna rozpoznawalnia powinna odpowiadać następującym wymagom:

- kształt, wymiary i oświetlenie pomieszczenia winny umożliwić swobodne prowadzenie badań oraz rejestrację wideo ich przebiegu,
- nie może być ona zlokalizowana nieopodal źródeł negatywnych bodźców zapachowych, akustycznych i optycznych mogących rozpraszać uwagę pracującego psa,
- w pobliżu pomieszczenia nie powinny się znajdować również silne źródła pola elektromagnetycznego,
- powinna posiadać oświetlenie żarowe lub inne o zbliżonych parametrach (ze względu na możliwość wystąpienia u psów tzw. efektu stroboskopowego nie wolno stosować lamp fluorescencyjnych),
- pomiędzy rozpoznawalnią a pomieszczeniem obserwacyjnym musi być zapewniona komunikacja dźwiękowa,
- minimalne wymiary pomieszczenia to: $2,5 \times 8$ m – dla ustawienia ciągu selekcyjnego w szereg, a dla ciągu ustawionego w okrąg – $4,5 \times 4,5$ m,
- stałe warunki klimatyczne wewnątrz pomieszczenia istniejące przez cały czas realizacji badań, zapewniające komfort pracy psa – temperatura: 21°C ($\pm 5^{\circ}\text{C}$) oraz wilgotność: 65% ($\pm 10\%$),
- podłoga i ściany pomieszczenia do wysokości minimum 1,5 m powinny być pokryte materiałami wodoodpornymi i łatwo zmywalnymi,
- wysokość pomieszczeń powinna być zgodna z przepisami ogólnobudowlanymi.

Przed przystąpieniem do realizacji badań policyjny biegły³³ lub kandydat na biegłego³⁴ dokonuje przeglądu zlecenia. W jego ramach należy sprawdzić, czy

³² Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 20 stycznia 2004 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt wykorzystywanych do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych.

³³ Biegły policyjnego laboratorium kryminalistycznego – policjant lub pracownik policyjnego laboratorium kryminalistycznego, posiadający uprawnienia w zakresie określonych specjalności kryminalistycznych – por. zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych (Dz. Urz. KGP Nt 2014.7, ogłoszony: 2014-01-20).

określony zakres badań mieści się w możliwościach laboratorium oraz czy dostarczone materiały są zgodne z dokumentacją. Należy również ocenić, czy nie występują nieprawidłowości w zakresie wymogów formalnych. W przypadku wystąpienia nieścisłości lub formalnej wadliwości należy bezwzględnie skontaktować się ze zleceniodawcą w celu gruntownego ich wyjaśnienia. Jeżeli w wyniku podjętych ustaleń zleceniodawca zdecyduje o stosownej korekcie zlecenia, powinno się pozyskać jego pisemne potwierdzenie i wtedy dopiero można przystąpić do realizacji badań. Nie przyjmuje się do realizacji postanowień wraz z materiałami, których zakres przekracza możliwości badawcze, oraz w sytuacjach stwierdzenia istotnych niekonsekwencji lub też braków, których nie uda się wyjaśnić w rozsądnym terminie.

Przed przystąpieniem do realizacji czynności badawczych sporządzany jest szczegółowy plan określający przebieg czynności. Musi on uwzględniać zarówno charakter nadesłanego materiału, jak i cel realizacji badań.

Pełny cykl badawczy składa się z prób kontrolnych³⁵ i identyfikacyjnych³⁶. Proces identyfikacji opiera się na minimum dwóch całkowicie niezależnych od siebie cyklach badawczych. Każdy z cykli realizowany jest z użyciem innego psa osmologicznego. Warto podkreślić, że cykl badawczy złożony jest z prób kontrolnych i identyfikacyjnych. Próby kontrolne mają na celu ustalenie prawidłowego dobrania zapachów do budowy ciągu selekcyjnego, a także wykluczenie możliwości wystąpienia zapachów zaburzających pracę psów oraz ustalenie ich gotowości do podjęcia pracy. Każdy cykl rozpoczyna się od wykonania co najmniej trzech prób kontrolnych (z uwagi na właściwy system motywowania psa do pracy powinny być to dwie próby w układzie kontroli pozytywnej i jedna w układzie kontroli negatywnej). Aby jednak nie doprowadzić do wysoce błędnych zachowań nawykowych, każdorazowo zmienia się ustawienie materiałów w ciągu. Dodatkowo, w celu zwiększenia poprawności działania tych „instrumentów badawczych”, mogą być one nagradzane w trakcie realizowanych prób. W sytuacji uzyskania niezadowolającego wyniku tychże prób o dalszym postępowaniu decyduje prowadzący badania. Może on np. zdecydować o wymianie materiałów zawartych w szeregu, wykorzystaniu całkowicie innego psa lub też przerwaniu badań.

³⁴ Kandydat na biegłego policyjnego laboratorium kryminalistycznego – policjant lub pracownik policyjnego laboratorium kryminalistycznego, który na podstawie decyzji dyrektora CLKP rozpoczął proces kształcenia w celu uzyskania uprawnień – por. zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 17 stycznia 2014 r. w sprawie uprawnień do wydawania opinii oraz wykonywania czynności w policyjnych laboratoriach kryminalistycznych (Dz. Urz. KGP Nt 2014.7, ogłoszony: 2014-01-20).

³⁵ Próby kontrolne mają na celu sprawdzenie prawidłowego dobrania materiałów użytych do budowy ciągu selekcyjnego, a także wykluczenie możliwości wystąpienia w ciągu selekcyjnym zapachów zaburzających pracę psa, jak również potwierdzenie gotowości psa do podjęcia pracy węchowej.

³⁶ Próba identyfikacyjna – praca psa osmologicznego na ciągu selekcyjnym z umieszczonymi w nim próbkami identyfikacyjnymi do momentu, w którym zachowanie psa zostanie zinterpretowane przez technika osmologii i prowadzącego badanie.

W sytuacji zaś prawidłowego wykonania prób kontrolnych przechodzi się do prób identyfikacyjnych.

Próby te polegają na pracy psa w oparciu o ciąg zbudowany z materiałów uzupełniających z umieszczonym pośród nich materiałem podlegającym badaniu. Docelowa liczba prób zależna jest od wyników pracy psów w trakcie poszczególnych prób. Warto również przypomnieć, że każda z prób wymaga zmiany ustawienia poszczególnych materiałów w ciągu selekcyjnym. Trudno zaś podzielić pogląd, iż po zakończeniu prób identyfikacyjnych, w zależności od ich wyniku, to ekspert decyduje o ewentualnym przeprowadzeniu dodatkowych prób kontrolnych. Autor niniejszego opracowania jest zwolennikiem takiej drogi postępowania, zgodnie z którą każde zakończenie prób identyfikacyjnych (związane z uzyskaniem zgodności lub jej brakiem) powinno być obowiązkowo finalizowane kontrolą poprawności pracy, i to w układzie kontroli pozytywnej w oparciu o odrębne od wykorzystanych w próbach poprzednich materiały. Dzięki temu uzyskać można dwa pozytywne efekty, a mianowicie: potwierdzenie prawidłowości pracy psów, a w przypadku negatywnego wyniku prób identyfikacyjnych nie pozostawiamy zwierząt w atmosferze niepowodzenia. A warto tylko przypomnieć, że zarówno tresura, jak i wykorzystanie psów w trakcie badań oparte powinno być na metodzie smakołykowo-wyróżnieniowej. Gdy się tak nie dzieje, zaburzamy sposób funkcjonowania tego bardzo czułego przecież „urządzenia” badawczego.

Zasadności zalecenia sformułowanego przez autorów metodyki postępowania nie potwierdzają również doświadczenia zagraniczne. W holenderskich badaniach eksperymentalnych³⁷ wykazano m.in., że tzw. układ kontroli negatywnej jest układem badawczym, w którym uzyskuje się najwięcej błędnych reakcji psów, a brak ustalenia zgodności jest wręcz z nim tożsamy. Rosyjska metoda, oparta na tzw. układach kontroli pozytywnej, nie sankcjonuje w ogóle prób zbliżonych do tych, w których nie następuje ustalenie zgodności³⁸. Metodyka węgierska zaś w zestawie pięciu prób dla jednego psa zawiera tylko jedną próbę zbliżoną do tej w układzie kontroli negatywnej³⁹. Warto zdać sobie sprawę z tego, że szybko przyczynimy się do istotnych zakłóceń w pracy psów i rozregulowania tych czułych „narzędzi”, swoim postępowaniem bowiem możemy stłumić wyu-

³⁷ G.A.A. Schoon, *Scent identifications lineups by dogs (Canis familiaris): experimental design and forensic application*, „Applied Animal Behaviour Science” 1996, nr 49, s. 257.

³⁸ W.I. Starowojtow, K.T. Sulimow, W.W. Gricenko, *Ślady zapachowe uczestników przestępstw: typowanie miejsc, zabezpieczanie, organizacja badań*, „Rekomendacje Metodyczne”, Wydawnictwo MSW Federacji Rosyjskiej, Moskwa 1993; K.T. Sulimow, W.I. Starowojtow, *Wykorzystanie zapachów jako informacji z miejsc zdarzeń do wykrywania przestępstw*, „Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 3–4, s. 83; M. Miłkowski, R. Łuczak, J. Godlewski, T. Bednarek, *Sprawozdanie z wyjazdu szkoleniowego delegacji CLK KGP do Centrum Ekspertyz Kryminalistycznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Rosji*, „Biuletyn Informacyjny” 1998, nr 109, s. 23.

³⁹ T. Bednarek, *Sprawozdanie z wyjazdu szkoleniowego do Szkoły Tresury Psów Służbowych w Dunakeszi na Węgrzech*, „Biuletyn Informacyjny” 1999, nr 110, s. 30.

zione odruchy warunkowe wyższego rzędu. I ostatecznie po zakończeniu pracy psa w ciągu selekcyjnym technik ma zinterpretować zachowanie psa. Jak ma to prawidłowo zrobić? W dłuższej perspektywie nie pozostaje nic innego, jak tylko żyć powodzenia.

Wracając do tematu przewodniego opracowania, trzeba powiedzieć, że standardowa próba identyfikacyjna obejmuje porównywanie jednego materiału dowodowego z jednym materiałem porównawczym. W sytuacji zaś niewielkiej ilości materiału dowodowego dopuszcza się badanie w jednym cyklu pojedynczego materiału dowodowego z maksymalnie dwoma materiałami porównawczymi (w takim przypadku zaleca się, aby szereg zbudowany został z minimum sześciu stanowisk). Każdą próbę rozpoczyna ustawienie przez prowadzącego badanie analizowanych próbek zgodnie z przyjętym scenariuszem badania. Należy bezwzględnie dążyć do podania każdemu psu odrębnego pochłaniacza, nieużywanego wcześniej w badaniach.

Warto dodać, że w metodyce uwzględnia się wyłącznie jeden wariant badawczy realizowany wprost z materiału dowodowego na materiał porównawczy. Pominięte zostały inne warianty, a mianowicie: z materiału porównawczego na dowodowy oraz ten z dowodowego na dowodowy. Jeśli podniosłyby się głosy, że pozostałe warianty są niedopuszczalne ze względu na niemożliwość (a może nieumiejętność?) właściwego zbudowania należytego ciągu selekcyjnego, to trzeba podkreślić wprost, że prawidłowa tresura, a następnie doskonalenie umiejętności psów, powinny obejmować ten aspekt oraz że prawidłowo wytresowane i wykorzystywane w badaniach psy powinny kierować się zapachem indywidualnym człowieka. Warto również przywołać kilka doniesień na ten temat⁴⁰.

W czasie rozmieszczania materiałów osmologicznych w ciągu selekcyjnym przez eksperta technik wraz z psem przebywają poza pomieszczeniem rozpoznawalni. Należy bezwzględnie zapewnić, aby nie znał on ustawienia materiałów w ciągu selekcyjnym. Dzięki temu możemy wyeliminować szeroko opisywany w literaturze efekt eksperymentatora⁴¹.

⁴⁰ G.A.A. Schoon, *Analysis of variation in the corpus delicti and some other factors on the performance of operational dog*, University of Leiden 1997, s. 61; M. Rogowski, *Próba określenia wpływu długości czasu pobierania materiału do badań na wyniki ekspertyzy osmologicznej*, „Problemy Kryminalistyki” 2001, nr 234, s. 49; P. Kondrakiewicz, *Efekt czarnej owcy w badaniach osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2005, nr 250, s. 29; M. Rogowski, *Próba określenia wpływu wieku śladu zapachowego umieszczonego w ciągu selekcyjnym na wskazania psów do badań osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267, s. 62.

⁴¹ Zwany również „efektem Rosenthala” lub „Mądrego Hansa”. Warto tylko przypomnieć, że na początku XX wieku duży rozgłos zdobył koń zwany Mądrym Hansem, którego właściciel, niejaki von Osten, wyuczył konia udzielania odpowiedzi na zadane pytania, m.in. podawania wyników prostych obliczeń matematycznych, godziny itp. Odpowiednią liczbę koń wystukiwał kopytem. W 1907 r. psycholog Oskar Pfungst wykazał, że koń nie rozwiązywał żadnych zadań, lecz reagował na niezwykle nikłe i co najważniejsze, nieświadome ruchy swego opiekuna. Minimalne drgnięcia mięśni twarzowych czy nachy-

Podczas wykonywania badań w rozpoznawalni może przebywać tylko technik osmologii wraz z psem. Podaje on psu analizowany materiał do nawęszenia. Warto dodać, iż w trakcie wykonywania badań nie może on mieć również bezpośredniego kontaktu z materiałami znajdującymi się w ciągu selekcyjnym. Pies po nawęszaniu podanego materiału rusza w kierunku ciągu selekcyjnego i zapoznaje się z zapachem poszczególnych materiałów umieszczonych w ciągu. W przypadku wystąpienia zgodności zapachowej sygnalizuje przedmiotową zgodność w sposób określony na wstępie realizowanej czynności przez technika⁴². W sytuacji braku zgodności zapachowej pies po zapoznaniu się z materiałami zawartymi w ciągu powraca do przewodnika (warto wciąż pamiętać, że są to próby silnie demotywuujące). Zgodnie z zapisami *Metodyki...* przewodnik nie powinien nagradzać psa smakołykiem po pierwszej próbie identyfikacyjnej. Czyżby tak miało być faktycznie? Bez względu na to, czy pies zasygnalizował zgodność lub brak takiej zgodności. W kontekście powyższego nie można zapominać tego, co kiedyś w odniesieniu do omawianego zagadnienia napisał prof. T. Jeziński, a mianowicie: „[...] w tresurze znany jest fakt (nie wspominając o dalszym wykorzystaniu – przyp. aut.), że niekiedy zwierzętom łatwiej przychodzi wykonanie jakiejś wyuczonej czynności w danych okolicznościach niż powstrzymanie się od wykonania tej czynności [...]”⁴³.

Kolejnym aspektem trudnym do przyjęcia jest wnioskowanie z uzyskanych wyników badań. I tak, jeżeli minimum dwa psy w dwóch próbach identyfikacyjnych o prawidłowym przebiegu nie wskażą istnienia zgodności zapachowej między materiałami poddawanych badaniom, to można zakończyć je wykonaniem dla każdego psa dodatkowej próby sprawdzającej w układzie kontroli pozytywnej. W tej sytuacji formułuje się wniosek kategoryczny: „...nie stwierdzono zgodności zapachowej pomiędzy...”. Odnosząc się wprost do powyższego sformułowania – nie tylko można, ale koniecznie trzeba zakończyć badania próbą w układzie kontroli pozytywnej. W sytuacji natomiast, kiedy dwa niezależne od siebie psy wskazują zgodność zapachową, wykonujemy nie mniej niż trzy próby, za każdym razem zmieniając położenie materiałów badawczych w ciągu selekcyjnym.

lenia tułowia były dla konia sygnałem do zaprzestania stukania kopytem. Gdy koń miał udzielać odpowiedzi pod nieobecność swego opiekuna, stukał kopytem znacznie więcej razy, niż wymagała tego poprawna odpowiedź – por. J. Wójcikiewicz, *Metaekspertyza osmologiczna*, „Z Zagadnień Nauk Sądowych” 1998, z. XXXVII, s. 158; S. Hart, *Mowa zwierząt*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1996, s. 52; H. Dembeck, *Pojętne zwierzęta*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970, s. 34; T. Bednarek, G. Sutowski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 05 listopada 1999 r. IV KKN 440/99*, „Palestra” 2000, nr 5–6, s. 246; T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, op. cit., s. 144.

⁴² Najczęściej jednak psy sygnalizują zgodność zapachową w sposób pasywny – warując. Ten system zaznaczania znany jest w europejskiej problematyce kynologicznej pod nazwą *passive indication* – złożony odruch wyższego rzędu.

⁴³ T. Jeziński, *Podstawy fizjologii węchu, uczenia się i etologii zwierząt*, „Zeszyty Metodyczne” 1999, nr 4 (Badania osmologiczne), Wydawnictwo CLK KGP, Warszawa, także: T. Bednarek, G. Sutowski, *Glosa...*, op. cit., s. 246.

W takiej sytuacji formułuje się wniosek kategoryczny: „...stwierdzono zgodność zapachową pomiędzy...”. W przypadku otrzymania rozbieżnych wyników prób identyfikacyjnych dwóch psów wytypowanych do badania istnieje możliwość użycia kolejnego psa i wykonania dodatkowego badania zgodności zapachowej w celu wyprowadzenia wniosku kategorycznego. Analizując przedstawioną powyżej sytuację, odnoszącą się do włączenia w cykl badawczy trzeciego psa, stwierdzić należy, że pozwala ona jedynie na sformułowanie wniosku alternatywnego – o możliwości istnienia takiej zgodności. Zadać w tym miejscu należy kolejne pytanie, o którym metodyka zupełnie nie wspomina, jak postępować w sytuacji, gdy trzeci pies zgodności takiej nie ustali? Formułować wniosek o braku zgodności? Ponure przypuszczenia potwierdza kolejne sformułowanie metodyki mówiące, iż: „[...] w sytuacji, gdy nie można jednoznacznie ustalić bądź wykluczyć istnienia zgodności zapachowej, ekspert osmologii może sformułować wniosek niekategoryczny: »nie można jednoznacznie wypowiedzieć się co do istnienia zgodności zapachowej pomiędzy...«”. Taki wniosek chyba powinien zostać sformułowany wcześniej?

Dalsza część metodyki poświęcona została dokumentowaniu przebiegu badań i tworzeniu dokumentacji. Zwraca uwagę na przykład rozbudowana, a być może przebudowana karta robocza pracy z psem. Powinna ona zawierać:

- dane identyfikacyjne badania (numer ekspertyzy),
- datę prowadzenia badania,
- wariant badawczy,
- dane identyfikacyjne psa,
- spis próbek używanych do badań wraz z ich oznaczeniami,
- informację o ustawieniu wszystkich próbek w ciągu selekcyjnym z zaznaczeniem próbek wskazywanych przez psa w poszczególnych próbach,
- wiadomość, które próbki podawane były psu do nawęszenia w poszczególnych próbach,
- informację, czy utrwalono badania za pomocą sprzętu wideo, w formie materiału poglądowego, będącego zapisem wykonanych prób kontrolnych i identyfikacyjnych.

Zapisy te dołącza się do kopii opinii. Wymóg dokumentowania w postaci nagrania wideo każdorazowo formułuje organ procesowy.

Kolejną sprawą, na którą warto zwrócić uwagę, a która we wcześniejszych dokumentach nie została ujęta, jest określenie norm czasu pracy. I tak, szacowany czas niezbędny na użycie w badaniach jednego psa to jedna godzina oraz cztery godziny poświęcone na pozostałe czynności niezbędne do wydania i przekazania opinii zlecniodawcy. Dużo to czy mało? Rzetelna analiza praktyki powinna wkrótce zdecydować o słuszności sformułowanej tezy.

Warto na zakończenie tej części opracowania dodać, że współczesna metodyka nie nakłada obowiązku publikowania i nie uzależnia formalnie wprowadzanych w metodyce zmian od uzyskiwanych wyników prac badawczych czy doświadczalnych. Dzięki takiemu rozwiązaniu można przewidywać dużą dowol-

ność. Nie wiadomo więc dziś zupełnie, ile badań tego typu zrealizowano, ile jest prowadzonych i czy w ogóle planuje się ich realizację.

Postęp czy regres dyscypliny?

Przydałoby się również pokusić o ocenę postępów dyscypliny na przestrzeni ostatnich kilku lat. Warto tylko wspomnieć, że autor niniejszego opracowania od ponad 11 lat nie zajmuje się bezpośrednio omawianą dyscypliną. Pozostała mu tylko pasja.

Już kilka lat temu oczekiwać należało od dziedziny, a także osób z nią związanych, konsekwentnego naukowego parcia do przodu. Co najmniej w dwóch opracowaniach⁴⁴ proponowano kierunki dalszego rozwoju osmologii. Oczekiwać należało przede wszystkim:

- *kontynuowania, a w wielu obszarach podjęcia na nowo, przy ścisłej współpracy z szeroko rozumianymi instytucjami naukowymi, programów badawczych i wdrożeniowych dotyczących osmologii. Istnieje jeszcze nadal możliwość poprawy wartości diagnostycznej identyfikacji osmologicznej poprzez zmniejszenie udziału wskazań fałszywie pozytywnych i zwiększenie udziału wskazań poprawnych w drodze wykorzystania indywidualnych różnic w jakości psów (systematyczna kontrola użyteczności w oparciu o bazy danych, selekcja genetyczno-hodowlana osobników o wybitnych uzdolnieniach).*

Stwierdzić dziś należy, że nie są w ogóle znane doniesienia naukowe na ten temat pochodzące z poziomu laboratoriów kryminalistycznych policji. Jeśli takowe powstawały, to kreślone były przez ekspertów pochodzących jeszcze z czasów autora niniejszych rozważań. A warto zaznaczyć, że tylko dzięki pracom badawczym z zastosowaniem obiektywnej kontroli wyników osmologia może, a wręcz powinna, permanentnie wzmacniać swoje fundamenty naukowe i systematycznie dalej się doskonalić. W kontekście wyrażonego powyżej poglądu należy stwierdzić, że żadna z dyscyplin naukowych nie może i nie będzie się rozwijać bez cyklicznego poszerzania, a następnie weryfikacji obszaru badawczego, którym się zajmuje. A nie ma przecież w szeroko rozumianej kryminalistyce dyscyplin skończenie doskonałych.

- *permanentnego doskonalenia polskiej metodyki badawczej (bez może tak częstych jej formalnych zmian), przede wszystkim przez wprowadzenie kompleksu prób kontrolnych, pozwalających pełniej odpowiedzieć na pytania dotyczące „zdolności badawczej psów”. Należałoby również rozważyć możliwość zwiększenia liczby wykorzystywanych w badaniach psów, liczby stanowisk pozwalających na zwiększenie ilości wariantów badawczych.*

⁴⁴ T. Bednarek, *Dowód osmologiczny...*, op. cit., s. 294; tegoż, *Historia...*, op. cit., s. 71.

W tym zakresie doszukać się możemy kilku metamorfoz. Przy czym zadać należy pytanie podstawowe, czy są to zmiany, które coś istotnego od strony badawczej wnoszą w przestrzeń tej dyscypliny. Czy może jest to tylko „kosmetyka”?

- *utworzenia nowoczesnego zaplecza laboratoryjnego, np.: pracowni badań osmologicznych na poziomie (CLK KGP – wcześniej, a obecnie CLKP) lub w innym cywilnym ośrodku.*

Dotychczas CLKP nie ma takiej pracowni. Warto szerzej rozważyć problem, który polega na tym, że dotychczas nie ma również całkowicie niezależnego od policji ośrodka, który zajmowałby się tą problematyką. W kontekście zapewnienia jakości badań warto zastanowić się nad tym, aby taki ośrodek utworzyć. Uruchomienie takiej pracowni stanowiłoby istotne uzupełnienie funkcjonującego systemu badań osmologicznych. A może powinna być to pracownia funkcjonująca poza policją?

- *kontynuowania współpracy krajowej i międzynarodowej z poważnymi ośrodkami zajmującymi się badaniami osmologicznymi – warto może również spojrzeć oprócz Europy na ośrodki Ameryki Północnej.*

Wskazać trzeba na niewielką liczbę eksperymentalnych (naukowych) badań osmologicznych, zarówno w Polsce, jak i za granicą. Jako wyjątek warto zauważyć, że ostatnio interesujące doniesienie z USA na ten temat sformułował zespół autorski, w którym uczestniczył jeden ze znanych w tej dziedzinie autorów krajowych⁴⁵.

W przeszłości w zakresie współpracy na gruncie krajowym niebagatelną rolę w kształtowaniu tej metody odegrały poważne ośrodki naukowe, w tym chociażby Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Kryminalistyki i Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, w ramach których możliwe było nadanie procesowego kształtu dyscyplinie będącej przedmiotem opracowania, czy chociażby Instytut Genetyki i Hodowli Zwierząt Polskiej Akademii Nauk, w ramach którego przeprowadzono szereg prac o charakterze *stricte* eksperymentalnym. Istotna część badań została już wykonana. W wielu obszarach oczekują one na weryfikację. Dziś nie są niestety znane żadne doniesienia naukowe na ten temat, czyżby pisano obecnie tylko do „szuflady”? Chyba tak, gdyż współczesna metodyka nie nakłada na adeptów obowiązku publikowania uzyskiwanych wyników w ramach realizowanych prac badawczych.

- *publikowania, publikowania i jeszcze raz publikowania na łamach periodyków specjalistycznych informacji z przeprowadzanych doświadczeń i najważniejszych osiągnięć w dziedzinie osmologii.*

O publikowaniu, a może bardziej jego braku, już wspomniano. Tak więc nie warto się powtarzać. Choć bardzo tej lektury brakuje... Wszystkim tym, którzy

⁴⁵ J.J. Ensminger, T. Jezierski, M. McCulloch, *Scent Identification in Criminal Investigations and Prosecutions: New Protocol Designs Improve Forensic Reliability*, 24 sierpnia 2010 r., SSRN – Social Science Research Network.

zupełnie zapomnieli o tej czynności, gorąco polecam artykuł, który ukazał się w czasopiśmie „Wprost”⁴⁶.

- *permanentnego poszerzania wiedzy organów procesowych na temat dowodu z badań osmologicznych, którego nie należy ani przeceniać (zabezpieczenie śladów zapachowych i przeprowadzenie badań nie powinno nikogo zwalniać od poszukiwania innych dowodów), ani dyskredytować, nie doceniając osiągnięć polskich i zagranicznych specjalistów.*

Kolejną sprawą, o której warto wspomnieć, jest fakt, iż w trakcie kształcenia, np. studiów prawniczych, nie kładzie się wystarczającego nacisku na wiedzę z zakresu kryminalistyki. Warto również pamiętać, że raz zdobyty zasób wiadomości z tej dziedziny szybko się dewaluje. I nie chodzi tutaj tylko o osmologię, ale również o inne dyscypliny kryminalistyczne. Wiedzę odnoszącą się zaś do osmologii należy nieprzerwanie poszerzać. I warto powierzyć ten obszar ten ekspertom osmologii. Niestety, nie są mi znane informacje również i na ten temat. Warto oprócz wielu innych zagadnień wyjaśnić np., co oznacza brak zgodności zapachowej. A dodatkowo biorąc pod uwagę fakt, iż opinia osmologiczna została przez sędziów uznana za drugą najtrudniejszą do oceny⁴⁷, trzeba takie działania, i to w trybie pilnym, przyjąć do realizacji. W kontekście powyższego proces permanentnego szkolenia organów procesowych nabiera szczególnego znaczenia. Tylko dzięki temu z łatwością będzie można podjąć merytoryczną dyskusję na temat tej dyscypliny badawczej.

Zakończenie

Na przestrzeni ostatnich lat poprzednie kierownictwo policyjnych laboratoriów kryminalistycznych z poziomu Komendy Głównej Policji podejmowało wszelkie dostępne działania, aby dyscyplinę tę ponownie wysunąć poza nawias nauk sądowych. Warto tylko przypomnieć, iż w 2006 r. w 16 pracowniach zrealizowano 1372 ekspertyzy, tj. blisko dwukrotnie więcej niż w 1998 r., wykorzystując do tego celu łącznie 99 psów specjalnych⁴⁸. Sporo miejsca na łamach specjalistycznych periodyków poświęcono wówczas właściwemu pojmowaniu wartości diagnostycznej⁴⁹ i dowodowej⁵⁰ badań osmologicznych. Obecnie funkcjonuje

⁴⁶ H. Kowalik, *Coś źle pachnie*, „Wprost” nr 14 z 6 kwietnia 2014 r., s. 53.

⁴⁷ J. Wójcikiewicz, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 3 lutego 2011 r., sygn. II AKa 266/10*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 4, s. 158.

⁴⁸ P. Kondrakiewicz, *Analiza zagadnień dotyczących wykorzystania psów służbowych w technice kryminalistycznej*, „Biuletyn Informacyjny” 2007, nr 122, s. 5.

⁴⁹ T. Bednarek, *Wartość diagnostyczna badań osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2006, nr 254, s. 14.

⁵⁰ Tegoż, *Wartość dowodowa badań osmologicznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2007, nr 256, s. 23.

zaledwie 8 pracowni⁵¹, a liczba wydanych opinii nie jest w stanie dorównać tej z 2006 r., o liczbie psów osmologicznych nie wspominając.

Biorąc pod uwagę rozważania zawarte w przedmiotowym opracowaniu i płynące z nich przesłanie, warto zwrócić się wprost do obecnego kierownictwa Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji o bliższe spojrzenie na analizowany obszar i uratowanie tego, co uratować się jeszcze uda. Ze względu zaś na fakt dużego doświadczenia obecnego kierownictwa warto liczyć na to, że wiele rzeczy uda się naprawić. Czy wszystkie? Czas z pewnością pokaże...

Na zakończenie trzeba dodać, że największe zagrożenie dla omawianej dyscypliny dostrzegać należy ze strony ludzi, którzy rzekomo dużo wiedzą o psach, ponieważ są ich właścicielami, ale zupełnie nic nie wiedzą na temat tej metody badawczej, o etologii nie wspominając. Należy tylko mieć nadzieję, że przedmiotowe opracowanie przyczyni się do przybliżenia, mimo jednak dużej ogólnikowości, problematyki realizowanych badań na potrzeby organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Metoda ta przecież istotnie wzbogaca „paletę dowodową”, jaką dysponować może prawnik w dochodzeniu do prawdy materialnej.

Streszczenie

Celem głównym opracowania jest spojrzenie z boku na współczesne regulacje normatywne odnoszące się do problematyki badań śladów zapachowych ludzi. Przedmiotem opracowania jest również próba skonfrontowania skonstruowanych kiedyś planów rozwoju dyscypliny z obecną rzeczywistością. W analizie oparto się na dokumentach przygotowanych przez Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji, regulujących procesy zabezpieczania materiału dowodowego, pobierania materiałów porównawczego, na procesie badawczym kończąc. Nie można zapominać przecież, iż niebagatelną rolę w kształtowaniu osmologii odegrały poważne ośrodki naukowe, w tym chociażby Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Katedra Kryminalistyki i Bezpieczeństwa Publicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, w ramach których możliwe było nadanie procesowego kształtu dyscyplinie będącej przedmiotem opracowania, czy chociażby Instytut Genetyki i Hodowli Zwierząt Polskiej Akademii Nauk, w ramach którego przeprowadzono szereg prac o charakterze *stricte* eksperymentalnym. W opracowaniu postawiono wiele pytań o dalsze ukształtowanie tej dziedziny.

Słowa kluczowe: kryminalistyka, badania kryminalistyczne, biegły, dowody, procedury, identyfikacja śladów, psy osmologiczne.

Summary

The main objective of this elaboration is to look aside to present normative regulations relating to the problematic aspects of human scent traces research. The study is also an attempt to confront once constructed its development plans with the current reality. The

⁵¹ Zob. strona internetowa: <http://clk.policja.pl/clk/badania-i-projekty/badania-wykonywane-w-c/badania-osmologiczne/10442,BADANIA-OSMOLOGICZNE.html> – dostęp dnia 14.04.2004 r.

analysis was based on documents prepared by the Central Forensic Science Laboratory of the Police regulating the processes of securing evidence, obtaining comparative materials, including the research process. Bear in mind that a major role in the shaping its current state partook major research centers, including the Faculty of Law and Administration at Warsaw University, Department of Criminology and Public Safety at the Jagiellonian University in which it was possible to give the shape of the discipline process as the subject of study, or even the Institute of Genetics and Animal Husbandry, Polish Academy of Sciences, in which a number of strictly experimental studies were carried out. The elaboration posed many questions about its further formation.

Keywords: forensics, forensic analysis, expert, evidence, procedures, identification of signs, osmological dogs.